

УДК 159.938.3:378

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Пріснякова Л.М., д. психол. н.,
професор кафедри психології

Дніпропетровський гуманітарний університет

Сергієні О.В., д. мед. н.,
професор кафедри психології

Дніпропетровський гуманітарний університет

Демчук Т.П., викладач
кафедри психології

Дніпропетровський гуманітарний університет

У статті проаналізовано наукові підходи до дослідження категорії емоційного інтелекту. Розглянуто значення категорії «емоційний інтелект», представлено наукові підходи до вивчення емоційного інтелекту, представлено результати емпіричного дослідження зв'язку між емоційним інтелектом та індивідуально-психологічними особливостями особистості.

Ключові слова: емоційний інтелект, підходи до вивчення емоційного інтелекту, індивідуально-типологічні особливості.

В статье проанализированы научные подходы к исследованию категории эмоционального интеллекта. Рассмотрено значение категории «эмоциональный интеллект», представлены научные подходы к изучению эмоционального интеллекта, представлены результаты эмпирического исследования связи эмоционального интеллекта и индивидуально-типологических особенностей личности.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, подходы к изучению эмоционального интеллекта, индивидуально-типологические особенности.

Prisniakova L.M., Sergieni H.V., Demchuk T.P. THE INFLUENCE OF INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONALITY ON FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE

The article analyses the scientific approaches to the study of the emotional intelligence category. The meaning of emotional intelligence category was considered, the scientific approaches to the study of emotional intelligence were presented, the results of an empirical study of the relationship of emotional intelligence and individually-typological features of the person were submitted.

Key words: emotional intelligence, approaches to the study of emotional intelligence, individually-typological features.

Постановка проблеми. Проблема, якій присвячено статтю, є актуальною в декількох аспектах. По-перше, у теоретичному, оскільки тема емоційного інтелекту недостатньо розроблена, хоча й знаходить досить широке відображення в дослідженнях із проблем психології особистості.

По-друге, згадана проблема є важливою в соціальному аспекті, адже людська цивілізація може опинитись у стані саморуйнування, якщо рівень емоційної нестриманості й надалі протиставлятиметься розуму, залишатиметься неконтрольованим і нерегульованим.

По-третє, актуальність теми емоційного інтелекту полягає також у педагогічному аспекті, оскільки на основі експериментального вивчення особливостей перебігу емоційних процесів і станів та стійких властивостей особистості необхідним є розроблення науково обґрунтованих підходів до цілеспрямованого формування під

впливом навчання й виховання емоційної розумності нащадків.

І хоча сьогодні проблематика, пов'язана з вивченням емоційного інтелекту, знаходить досить широке відображення в тематиці наукових конгресів і спеціальних конференцій із проблем психології особистості, зокрема й 11-ої Європейської конференції, практичний інтерес до проблеми значно випереджає рівень її теоретичної розробки.

Емоційний інтелект як аспект виявлення внутрішнього світу особистості відображає міру розумності ставлення людини до світу, до інших та до себе як суб'єкта життєдіяльності. Йому притаманні внутрішні (диспозиційні) і зовнішні (ті, що виявляються в ознаках перебігу емоційного процесу) компоненти, які зумовлюють стресозахисну й адаптивну функції цієї інтегральної особистісної властивості. Роль емоційного інтелекту в забезпеченні життєвого успіху лю-

дини ґрунтується на спроможності суб'єкта адекватно розпізнавати витoki власних емоцій та емоцій інших людей, здійснювати на цьому підґрунті самоконтроль, підтримувати доброзичливі стосунки з оточенням, самотивувати власну діяльність, виявляти наполегливість у досягненні мети. Критерії оцінки рівня сформованості емоційного інтелекту доцільно шукати в особливостях динамічної взаємодії його внутрішніх і зовнішніх компонентів, що можуть виявлятися у домінуванні зовнішнього над внутрішнім (за низького рівня сформованості емоційного інтелекту), внутрішнього над зовнішнім (за більш високого рівня сформованості емоційного інтелекту) або в їх гармонійному поєднанні, що дозволяє здійснювати реагування на емоціогенні подразники на надситуативному рівні (за найвищого рівня сформованості емоційного інтелекту). Водночас емоційний інтелект своєрідно відображається у свідомості людини у вигляді почуття психологічного благополуччя, позитивної самооцінки, вибору адекватних стратегій психологічного подолання.

Емоційний інтелект дозволяє управляти своїми емоціями, він має на увазі занурення у власні почуття з метою їх аналізу та прийняття рішення на його основі. Привабливість підходу емоційного інтелекту полягає в тому, що управляти своїми емоціями дійсно можливо, це своєрідна навичка, яку можна напрацьовувати та розвивати. Зростання інтересу до вивчення емоційного інтелекту пов'язується як із безліччю білих плям в описі цього феномена, у його розумінні, так і з потребами прикладних досліджень. Проблема емоційного інтелекту дуже активно розглядається зарубіжними й вітчизняними вченими: Дж. Мейєром, П. Селовеєм, Д. Карузо, Д. Гоулманом, Г. Гарсковою, Д. Люсінім, Е. Носенко, Н. Ковригою, О. Власовою, Г. Юсуповою та іншими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 1948 р. американський дослідник Р. Ліпер висунув ідею «емоційного мислення», яке, на його думку, робить свій внесок у «логічне мислення» [1, с. 134]. Г. Гарднер у 1983 р. говорив про можливість існування «будь-яких інтелектуальних здібностей», у тому числі таких, які він назвав «інтропсихічними здібностями» (фактично це здібності до самоспостереження) та «особовими здібностями» [4, с. 135].

Пізніше Р. Бар-Он сформував поняття «емоційний коефіцієнт». Діяльність Дж. Мейєра, П. Селовея, Д. Карузо привела до формування категорій «емоційна культура» та «емоційний інтелект» [4, с. 136], що виявляється спробою сформулювати уявлення щодо формування соціального успіху

людини всупереч наявності в неї низького розвитку когнітивних процесів [2, с. 95]. На переконання Д. Гоулмана, успіх людини безпосередньо залежить від її емоційного інтелекту [2, с. 37]. Д. Гоулман увів поняття «емоційний інтелект» у структуру соціального інтелекту та сформував уявлення про важливість цього компонента в структурі лідерських здібностей [1].

Аналіз літературних джерел показав, що в сучасній науці емоційний інтелект описують декілька ключових теорій: теорія емоційно-інтелектуальних здібностей Дж. Мейєра, П. Селовея, Д. Карузо, некогнітивна теорія Р. Бар-Она, теорія Д. Гоулмана, двокомпонентна теорія Д. Люсіна.

Дж. Мейєр, П. Селовеє, Д. Карузо визначають емоційний інтелект як «здатність сприймати та розуміти прояви особи, що виражаються в емоціях, управляти емоціями на основі інтелектуальних процесів». Інакше кажучи, емоційний інтелект включає такі моменти: 1) здатність сприймати або відчувати емоції (як свої, так і іншої людини); 2) здатність направляти свої емоції на допомогу розуму; 3) здатність розуміти, що виражає та чи інша емоція; 4) здатність управляти емоціями [4, с. 37].

За визначенням Дж. Мейєра, П. Селовея та Д. Карузо, емоційний інтелект – це група ментальних здібностей, які сприяють усвідомленню й розумінню власних емоцій та емоцій оточуючих [7].

Детальніше й результативніше цю проблематику досліджено американським психологом Р. Бар-Оном. Саме завдяки йому у 80-ті рр. ХХ ст. було введено поняття коефіцієнта емоційного розвитку емоційного інтелекту та розроблено модель, що складається з 15 компетенцій (здібностей, навичок), які можна згрупувати в 5 загальних сфер [4, с. 67]. Так, внутрішньоособова сфера стосується здатності розуміти себе й управляти собою. Вона охоплює емоційний самоаналіз, асертивність, незалежність, самооцінку, самоповагу, самоактуалізацію. Міжособистісна сфера стосується «суспільних навичок» особистості – здатності взаємодіяти та знаходити спільну мову з іншими. Вона складається з трьох градацій: емпатії, соціальної відповідальності та міжособистісних стосунків. Сфера адаптивності включає здатність бути гнучким і реалістичним та вирішувати низку проблем відповідно до часу їх виникнення (включає три шкали: уміння вирішувати проблеми, оцінку дійсності, гнучкість). Сфера управління стресом стосується здатності витримувати стрес і контролювати свої імпульси (включає дві градації: толерантність до стресу та контроль імпульсивності). Сфера загального настрою також має дві

градації: задоволеність життям та оптимізм [4, с. 137–154].

Д. Гоулман виділив такі критерії емоційного інтелекту: самомотивацію, стійкість до розчарувань, контроль над емоційними спалахами, уміння відмовлятися від задоволень, регулювання настрою, уміння не давати переживанням приглушувати здатність думати, співпереживати й сподіватись [1, с. 37].

Д. Люсін стверджує: «Емоційний інтелект – здібності до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними» [6, с. 33]. При цьому вчений підкреслює, що здібність до розуміння та здібність до управління емоціями може спрямовуватись і на власні емоції, і на емоції інших людей. Таким чином, автор пропонує розглядати два варіанти емоціонального інтелекту: «внутрішньоособистісний» і «міжособистісний».

Ці варіанти передбачають актуалізацію різних когнітивних процесів і навичок. Модель емоційного інтелекту, запропонована Д. Люсінім, включає три елементи: когнітивні здібності (швидкість і точність переробки емоційної інформації), уявлення про емоції, особливості емоційності (емоційну стійкість, чутливість тощо).

Постановка завдання. На нашу думку, тлумачення емоційного інтелекту як психічної активності, яка формує можливість адекватної взаємодії людини із суспільством, є дуже надійним засобом відображення підходів до пізнання психічної активності людини. Однак досі замало даних щодо можливого зв'язку між проявами емоційного інтелекту та тими чи іншими особистісними проявами людини. Вважаємо, що індивідуально-типологічні особливості особистості впливають на розвиток і функціонування емоційного інтелекту. Наше дослідження присвячене вирішенню питання, чи існує зв'язок між деякими індивідуально-психологічними особливостями особистості та проявами її емоційного інтелекту.

Метою статті є представлення результатів дослідження зв'язку між індивідуально-психологічними особливостями особистості та рівнем прояву емоційного інтелекту.

Матеріали дослідження. У роботі наведено результати емпіричного дослідження зв'язку між індивідуально-психологічними особливостями особистості та рівнем прояву емоційного інтелекту.

У дослідженні взяли участь 83 особи (35 чоловіків і 48 жінок віком від 18 до 65 років). Учасниками емпіричного дослідження були студенти Дніпропетровського гуманітарного університету та Дніпропетровського університету економіки та права імені Аль-

фреда Нобеля, приватні підприємці та пенсіонери міста Дніпропетровська. З метою виявлення значень показника індивідуальності залежно від темпераментних особливостей було здійснено розподіл учасників дослідження за такими віковими групами:

1 група: 18–25 років;

2 група: 26–35 років;

3 група: 36–45 років;

4 група: 46–55 років;

5 група: старші 55 років.

Стратегічною метою дослідження було прослідити зв'язок, який може існувати між індивідуально-психологічними особливостями особистості та її проявами емоційного інтелекту.

Для виконання цієї мети було використано такі психодіагностичні методики, як методика Г. Айзенка ЕРІ (в інтерпретації показників за методом підсумку ρ' за Л. Прісняковою), методика «ЕМІН» Д. Люсіна.

Під час виконання завдань дослідження було зроблено певні дії.

Методика Г. Азенка ЕРІ використовувалася для збору даних про індивідуально-психологічні особливості учасників емпіричного дослідження. З метою збору всіх експериментальних складових, які характеризують результати виміру темпераменту, за допомогою методики Г. Айзенка ЕРІ на одній площині та виявлення закономірностей для певного типу темпераменту було використано параметр індивідуальності ρ' , що характеризує вектор відмінності точки знаходження типу темпераменту в двовірному просторі від нуля, який вимірюється за допомогою такої формули:

$$\rho' = \sqrt{(E^2 + N^2)} \quad (1)$$

де E – значення екстраверсії; N – значення нейротизму.

E та N мають різні числові значення (від 0 до 24). Якщо значення перевищують 12, значення ρ' для різних типів темпераменту знаходилось у такий спосіб:

$$\rho' = \sqrt{((E')^2 + (N')^2)} \quad (2)$$

де $E' = E - 12$; $N' = N - 12$.

У разі, якщо $E' < 12$, то $E' = E$, якщо $N' < 12$, то $N' = N$.

Методика «ЕМІН» Д. Люсіна використовувалася для збору даних про особливості проявів емоційного інтелекту. Вивчалися показники МП (розуміння чужих емоцій), МУ (управління чужими емоціями), ВП (розуміння своїх емоцій), ВУ (управління своїми емоціями), ВЕ (контроль експресії) [5].

Розрахунок емоційного інтелекту проводився окремо за міжособистісним емоційним інтелектом та внутрішньоособистісним емоційним інтелектом:

$$MEI = MP + MU \quad (3)$$

$$VEI = VP + VU + VE \quad (4)$$

Наступним етапом дослідження стало формування уявлень про зв'язок показників індивідуально-психологічних особливостей особистості та результатів методики «ЕМІН» Д. Люсіна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз отриманих у результаті емпіричного дослідження даних дозволив виявити індивідуально-типологічні особливості учасників.

Було розраховано значення показника індивідуальності особистості за темпераментними групами: холерики – 7,28; сангвініки – 7,96; меланхоліки – 10,1; флегматики – 11,1. Отримані значення яскраво демонструють розбіжності в проявах інтрої екстраверсії. В екстравертів значення показника індивідуальності нижчі, ніж в інтровертів, в емоційно нестабільних значення ρ менші, ніж в емоційно стабільних. Отримані результати дозволяють порівнювати результати методики «ЕМІН» Д. Люсіна за кількісними показниками порівняно з індивідуально-типологічними особливостями особистості. Отримані результати показника індивідуальності корелюють із показниками часу сприйняття за «стрілою часу» Б. Цуканова.

Аналіз отриманих результатів за значенням ρ залежно від темпераменту й вікових змін дозволив виявити такі тенденції:

- у кожній віковій групі значення ρ збільшуються відповідно до змін на «стрілі часу» Б. Цуканова;

- зміни значень відбуваються також за віковими групами (зі зростанням віку показник ρ збільшується);

- в екстравертів значення ρ менше, ніж в інтровертів (1 група – 12,7<17,1; 2 група – 13,7<20,4; 3 група – 14,4<21,7; 4 група – 17,0<22,6; 5 група – 18,4<24,2);

- значення ρ в емоційно нестабільних менше щодо емоційно стабільних (1 група – 14,5<15,3; 2 група – 16,3<17,8; 3 група – 17,4<18,7; 4 група – 18,4<21,2; 5 група – 20,3<22,3).

Аналіз отриманих результатів за методикою «ЕМІН» Д. Люсіна дозволив виявити такі тенденції:

- у кожній віковій групі домінуючим є показник розуміння чужих емоцій, як у чоловіків, так і в жінок;

- у нашій вибірці показники розуміння чужих емоцій у чоловіків залишаються незмінними залежно від віку, а в жінок виявлено поступову тенденцію до зростання (від 75 до 90 балів);

- у 4 та 5 вікових групах статеві значення є приблизно однаковими;

- виявлено вміння управляти чужими емоціями залежно від віку й статі (у чоло-

віків – від 65 до 85 років, а в жінок – від 70 до 82 років);

- показники управління чужими емоціями в 3 та 4 групах є однаковими;

- виявлено зміни розуміння своїх емоцій залежно від віку й статі. У цілому жінки краще розуміють свої емоції, ніж чоловіки. Про це свідчать значення в кожній віковій групі;

- щодо управління своїми емоціями можемо стверджувати, що за числовими значеннями це одна з мінімальних шкал, як у статевому, так і у віковому значенні;

- стверджуємо, що в жінок управління своїми емоціями краще виражене, ніж у чоловіків;

- приблизно однаково з управлінням своїх емоцій розвинений і контроль експресії, як у чоловіків, так і в жінок.

Розрахунок емоційного інтелекту проводився окремо за міжособистісним емоційним інтелектом та внутрішньоособистісним емоційним інтелектом:

MEIчол.>MEIжін. на 10 балів;

BEIжін.>MEIчол. на 19 балів;

MEIчол.>BEIчол. на 4 бали;

MEIжін.<BEIжін. на 25 балів.

Отримані результати свідчать про наявність виявлених тенденцій за віковими й гендерними особливостями.

Висновки. З метою дослідження емоційного інтелекту особистості було проаналізовано та порівняно підходи провідних науковців до вивчення емоційного інтелекту. У ході вивчення феномена «емоційний інтелект», а також складових його конструкту ми дійшли таких узагальнень:

- дослідження емоційного інтелекту є досить самостійним напрямом, хоча й тісно пов'язаним із соціальним інтелектом;

- на сьогодні існує декілька концепцій емоційного інтелекту, як і декілька підходів до визначення моделі емоційного інтелекту, єдиної позиції щодо змісту цього поняття немає;

- аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження дозволив виявити індивідуально-типологічні особливості учасників та сформувані уявлення щодо впливу індивідуально-психологічних особливостей особистості на прояви емоційного інтелекту.

Таким чином, ми отримали показники проявів емоційного інтелекту з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей залежно від віку й статі та підтвердили наявність впливу статевих, вікових та індивідуально-типологічних особливостей на рівень сформованості емоційного інтелекту особистості.

Отже, високий рівень сформованості емоційного інтелекту особи є передумо-

вою соціального, професійного й особового успіху індивіда та залежить від впливу статевих, вікових та індивідуально-типологічних особливостей особистості.

На наше переконання, перспективи досліджень у цьому напрямі полягають у розвитку уявлень про зв'язок між проявами емоційного інтелекту та особливостями проявів індивідуально-типологічних характеристик: сенситивності, активності, реактивності, пластичності/ригідності тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман ; пер с англ. А. Исаевой. – М. : АСТ-Астрель, 2011. – 478 с.
2. Эмоциональное лидерство: искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман и др. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 265 с.
3. Изард К. Психология эмоций / К. Изард. – пер. с англ. – СПб., 1999. – 464 с.
4. Ильин Е. Эмоции и чувства / Е. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
5. Люсин Д. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн / Д. Люсин // Психологическая диагностика. – 2006. – № 4. – С. 3–22.
6. Люсин Д. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями – эмпирический анализ / Д. Люсин // Социальный интеллект: теория, измерение, исследования / под ред. Д. Люсина, Д. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – 387 с.
7. Носенко Е. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості / Е. Носенко // Психологія і суспільство. – 2004. – № 4. – С. 95–109.